

A NŐ

A TÁRSADALOMBAN ÉS A CSALÁDBAN I.

A női nevelés és lelki élet,
a női ideál a középkori
és a kora újkor
Magyarországon

A Magyarorságvizsgáló
Intézet és a Kortárs Női
Reflexiók Fóruma közös
konferenciája

2024. szeptember 30. – október 2.
Magyarorságvizsgáló Intézet
1062 Budapest, Andrássy út 64.
Földszinti konferenciaterem

PROGRAMFÜZET

ÉS AZ ELŐADÁSOK RÖVID TARTALMI
ÖSSZEFOGLALÓI

A NŐ A TÁRSADALOMBAN ÉS A CSALÁDBAN I.

**A NŐI NEVELÉS ÉS LELKI ÉLET, A NŐI IDEÁL A KÖZÉPKORI ÉS A KORA ÚJKORI
MAGYARORSZÁGON**

a Magyarágkutató Intézet és a Kortárs Női Reflexiók Fóruma közös
konferenciája

Programfüzet és az előadások rövid tartalmi összefoglalói

MAGYARÁGKUTATÓ
I N T É Z E T

 **femme
harmone**

Borítókép: Árpád-házi Szent Jolánta (forrás: Wikimedia Commons)

ISBN 978-615-6117-78-6
Szerkesztette: Bíró Csilla, J. Újváry Zsuzsanna
MKI–KNRF
Budapest
2024

PROGRAM

2024. szeptember 30.

Moderátor: Balogh Andrea Johanna, a Magyarságkutató Intézet tájékoztatási és kommunikációs főigazgató-helyettese

10:00–10:10 Dr. SZILI Katalin miniszterelnöki főtanácsadó, a konferencia fővédnökének ünnepi beszéde

10:10–10:20 A konferenciát megnyitja Prof. Dr. KÁSLER Miklós, a Magyarságkutató Intézet főigazgatója és tiszteletbeli elnöke

10:20–10:30 A konferenciát köszönti Dr. MAJOR Gyöngyi, a Kortárs Női Reflexiók Fóruma elnöke

1. SZEKCIÓ

Elnök: Teiszler Éva (a Magyarságkutató Intézet Történeti Kutatóközpontjának tudományos főmunkatársa)

10:30–10:50 MAJOR Gyöngyi: *A nőiség társadalomszervező elvének történelmi mintázatai*

10:50–11:10 TAKÁCS László: *Női szerzetesek Columbanus körében*

11:10–11:30 TÖMÖRDI Viktor OFM: *Árpád-házi királyné, Szent Piroska/Eiréné, Európa első „modern kórházkomplexének” megálmodója és megteremtője*

11:30–11:50 JANKOVITS Katalin: *Árpád-házi Jolánta/Violant aragóniai királyné udvara*

11:50–12:10 Vita, hozzászólások

Szünet

2. SZEKCIÓ

Elnök: Tornay Krisztina (PhD, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest)

- 13:00–13:20 BÍRÓ Csilla: *Női keresztényi erények az Anjou Hedvig tiszteletére írt beszédekben*
- 13:20–13:40 KovácsAndrea: *Cantus–manus–locus. Premontrei apácák énekeskönyve*
- 13:40–14:00 H. KAKUCSKA Mária: *A (nő)nevelésről – 1523-ból*
- 14:00–14:15 Vita, hozzászólások

Szünet

3. SZEKCIÓ

Elnök: BÍRÓ Csilla (Magyarországi Kutató Intézet Eszmetörténeti Kutatóközpont)

- 14:40–15:00 NAGY Janka Teodóra: *Egy XVIII. századi jogkönyv magyar és székely nemesasszonyokra vonatkozó jog- és nő történeti adatai („alig lévén nehezebb dolog az emberi Társaságnak Kormányozásában, mint Törvényt szabni az Asszonyoknak...”)*
- 15:00–15:20 BOGÁR Judit: *Katolikus imakönyvek és imádságok a női lelki élet szolgálatában a kora újkori Magyarországon*
- 15:20–15:40 MACZÁK Ibolya: *NőKépek Baranyi Pál Imago vitae et mortis című gyűjteményében*
- 15:40–16:00 Vita, hozzászólások

2024. október 1.

4. SZEKCIÓ

Elnök: J. Újváry Zsuzsanna (történész, PPKE BTK ny. egy. docens; KNRF tud. igazgató)

- 10:00–10:20 UJJ Zoltán: *Az „első spanyol feleség” Bécsben. Spanyolországi Mária királyné (1528–1603) és udvara*
- 10:20–10:40 LUTERÁN-TURI Sarolta: *Egy főúri özvegy lehetőségei a XVII. század első felében. Homonnai Drugh Mária és udvara*
- 10:40–11:00 MISKI Péter: *Vér Judit családi élete*
- 11:00–11:20 Vita, hozzászólások

Szünet

5. SZEKCIÓ

Elnök: Hubert Ildikó (irodalomtörténész)

- 13:00–13:20 J. ÚJVÁRY Zsuzsanna: *Hogyan kellett egy tisztességes polgárasszonynak viselkednie a kora újkorban?*
- 13:20–13:40 Kovács Eszter: *Női példaképek a XVII. századi magyarországi biblikus cseh nyelvű költészetben (a nyomtatott anyag vizsgálata alapján)*
- 13:40–14:00 FABÓ Edit: *Gróf Zrínyi Ilona, a hős fejedelemasszony modellképző példája*
- 14:20–14:40 Vita, hozzászólások

Szünet

6. SZEKCIÓ

Elnök: Kovács Eszter (Magyar Nemzeti Múzeum
Közgyűjteményi Központ Országos Széchényi Könyvtár kiemelt
tagintézmény)

- 14:50–15:10 LENGYEL Réka: *A lánynevelés egyik XVIII. századi sikerkönyve: Jeanne-Marie Leprince de Beaumont Magasin d'enfants-jának magyar fordítása*
- 15:10–15:30 HUBERT Ildikó: *Nemes asszony női ideálja a XVIII. században két jezsuita költő írásában*
- 15:30–15:50 TORNAY Krisztina: *„Ahol nincs az sövény, elpusztul az örökség.” A XVIII. századi magyar klarisszák lelkiisége*
- 15:50–16:10 Vita, hozzászólások

2024. október 2.

7. SZEKCIÓ

Elnök: Maczák Ibolya (HUN-REN – PPKE Barokk Irodalom
és Lelkiség Kutatócsoport, tudományos főmunkatárs)

- 9:30–9:50 N. TÓTH Ágnes: *Hozzászólások a lőcsei és a ludbregi Szent Vér-kultusz emlékeihez – a női mecenatúra emlékei*
- 9:50–10:10 Tüskés Anna: *Építettő asszonyok a XV–XVIII. századi Magyar Királyságban*
- 10:10–10:30 Ogoľjuk-Berzsenyi Anett: *Adalékok egy művelt arisztokrata élettörténetéhez – gróf Zichy Miklósné Berényi Erzsébet pártoló tevékenysége*
- 10:30–10:50 Őrsi Julianna: *Szokásrend, erkölcs a paraszti társadalomban*

- 10:50–11:10 Braun László: *Leányok Beregszász közoktatási intézményeiben a XIX. század második felében*
- 11:10–11:20 Vita, hozzászólások
- 11:20–11:30 Csornay Boldizsár, a Magyarságkutató Intézet tudományos főigazgató-helyettesének zárógondolatai

AZ ELŐADÁSOK RÖVID TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓI

BÍRÓ CSILLA

Magyarságkutató Intézet Eszmetörténeti Kutatóközpont

NŐI KERESZTÉNYI ERÉNYEK AZ ANJOU HEDVIG TISZTELETÉRE ÍRT BESZÉDEKBEN

Szent Jeromos több levelében is foglalkozott a keresztény lányok nevelésével, amelyek a középkor folyamán nagy hatást gyakoroltak a keresztény női ideál formálódására. Az a tény, hogy a levelek számos kéziratban hagyományozódtak, arra enged következtetni, hogy tartalmuk meglehetősen ismert lehetett Európa-szerte. Előadásomban azt szeretném vizsgálni, hogy a Szent Jeromos leveleiből kirajzolódó nőkép mennyire feleltethető meg az Anjou Szent Hedviget méltató beszédek nőábrázolásának. A Hedvig halálára, illetve halálának évfordulójára írt beszédek szerzői főként szűk tanácsadói köréből kerültek ki, és mindennapos kapcsolatban állhattak vele életében, így felmerül, hogy az ideális keresztény női toposzokon túl a személyes tapasztalataikat is megjelenítették beszédeikben.

BOGÁR JUDIT

PPKE BTK Magyar Irodalomtudományi Tanszék

KATOLIKUS IMAKÖNYVEK ÉS IMÁDSÁGOK A NŐI LELKI ÉLET SZOLGÁLATÁBAN A KORA ÚJKORI MAGYARORSZÁGON

Az előadás a XVII. század elejétől a XVIII. század elejéig tartó időszak azon katolikus imádságoskönyveit és imádságait vizsgálja, amelyek valamilyen szempontból szorosabban kapcsolódnak a nőkhöz, a női lelki élethez. Az első fennmaradt katolikus imakönyv (Pázmány Péteré) egy nemesasszony, Kapi Anna kérésére született meg. A későbbiekben is jellemző, hogy a magyar nyelvű kegyességi irodalom, közte az imakönyvek ajánlásainak címzettjei elsősorban főrangú asszonyok, leányok, s olvasóik, használóik is nagyjából közülük kerülnek ki. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy e gyűjtemények főként nők számára készült szövegeket tartalmaznának, bár természetesen megtalálhatók bennük női élethelyzetekre szánt, nők által mondandó imák. Kimondottan nőknek összeállított imakönyvet keveset ismerünk, de van példa apácák és előkelő világi hölgy számára készült műre is, a XVIII. század elején pedig megjelennek a nők által szerkesztett vagy fordított imádságoskönyvek.

LEÁNYOK BEREGSZÁSZ KÖZOKTATÁSI INTÉZMÉNYEIBEN A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

A lányok oktatása Beregszászban a XIX. század második feléig a felekezeti iskolákban folyt, amelyek nem tudták befogadni a város összes iskolaköteles gyerekeit. 1883-ban nyílt meg a Beregszászi Állami Elemi Fi- és Leányiskola, amely felekezeti különbség nélkül mindenki előtt nyitva állt. A felekezeti iskolában már korábban is vegyes oktatást folytattak, így az állami iskola is vegyes oktatási intézményként alakult meg. A század végén mintegy hétszáz leány tanult az állami iskolában. A lányok oktatásában kiemelt helyet kapott a kézimunka tanítása, nagy gondot fordítottak a kötés, horgolás, hímzés, varrás elemeinek megismertetésére.

A lányok középfokú oktatása a polgári lányiskolában zajlott, amely a Beregszász és Vidéki Nőegylet tevékenysége következtében jött létre. Működött a városban egy női ipari iskola is, amely később a polgári lányiskolába olvadt egy kézimunkaosztály megnyitása révén. Az oktatási intézményt a kezdetekben fenntartó nőegylet célja az volt, hogy „[...] művelt lekü, de munkás s kenyerét megszerezni tudó honleányokat” neveljen. 1885-ben az állam átvette a polgári lányiskola fenntartását, lehetőség nyílt a tandíjak csökkentésére és a millennium évében egy új épület átadására. A millenniumi ünnepek egyik kezdeményezője Beregszász volt, és az eseménysorozat keretében átadott oktatási épület mindenképpen a korabeli férfitársadalom tiszteletét és megbecsülését fejezte ki a környezetükben élő nők iránt.

FABÓ EDIT

Magyarságkutató Intézet Történeti Kutatóközpont,
tudományos munkatárs

GRÓF ZRÍNYI ILONA, A HŐS FEJEDELEMASSZONY MODELLKÉPZŐ PÉLDÁJA

Gróf Zrínyi Ilona száműzetésben 1703. február 18-án hunyta le szemét az Oszmán Birodalom területén fekvő Nikomédiában. A fejedelemasszony megjelenésében és hányatott életútjában fontos szerepe volt a kivételes szépségnek, a műveltségnek, az okosságnak, a bátorságnak és a helytállásnak. A grófnő emlékezetéhez fűződő motívumok időről időre áthangolódtak a későbbi korok igényei szerint, és a felsorolt tulajdonságok ugyancsak meghatározó tényezői lettek a modern kor nőszemélyének. A róla szóló első igényesebb történelemtudományi szakirodalom csak a XIX. század második felében, 1869-ben jelent meg. A kötetet Horváth Mihály, a liberális, függetlenségi gondolkodású történész jegyezte, aki munkásságával a polgárosodás ügyét szolgálta. A művet pedig Szász Károly üdvözölte a *Vasárnapi Ujságban*: „E név, történelmünkben a legfenségebb női, anyai és honleányi erény személyesítője. [...] oly »hiv és nagy« Zrinyi Ilona, mint a nemes nőiség és asszonyi fenség példányképe áll előttünk.” A közművelődési hetilap a hazafias polgári értékrendet követve törekedett a fejedelemasszony modellképző megjelenítésére.

H. KAKUCSKA MÁRIA

MTA BTK ITI, Reneszánsz és Barokk Kutatócsoport, külsős tag;
KNRF, munkatárs; Dunamelléki Református Egyházkerület
Ráday Gyűjtemény, nyug. könyvtáros

A (NŐ)NEVELÉSRŐL – 1523-BÓL

Az előadás célja nem a nevelés történetének elemzése, hanem a nevelés apostolának, *A keresztény nők neveléséről* című 1523-ban keletkezett műve miatt a nőnevelés atyjának tekinthető Joannes Ludovicus Vives magyar és európai vonatkozásainak és mintegy ötvenévnyi kutatás eredményeinek áttekintése Vives alábbi művei alapján: az oktatási rendszer megtervezésének szentelt *A tudományok hanyatlásának okairól* (*De causis corruptarum artium*) és második része, a *De disciplinis* (*A tudományokról*), illetve az 1528-ban keletkezett a férjek feladatát, az ifjak nevelését tárgyaló *De officio mariti* és a kimondottan az oktatást, neveléstudományt érintő művei között is különleges helyet elfoglaló, 1526-ban, Bruggében keletkezett *De subventionem pauperum* (*A szegények megsegítéséről*) című művei alapján. Vives elsőként tett kísérletet egy, a mai napig megoldatlan karitatív probléma, a szegénység segítésének, csökkenésének világi lehetőségére.

NEMES ASSZONY NŐI IDEÁLJA A XVIII. SZÁZADBAN KÉT JEZSUITA KÖLTŐ ÍRÁSÁBAN

Különböző történelmi idők irodalmi műfajaiban – levél, műfordítás, prédikáció, halottbúcsúztató formuláskönyv stb. – elrejtőző nemesasszonyok és olykor kisasszonykák életmódjáról, családban betöltött szerepéről, nevelési elveiből kapunk közvetlen vagy közvetett információkat régi magyarországi irodalmunkból, ha olvasni akarunk a sorok között. Az irodalmi műfajnak megfelelően legtöbbször pillanatfelvételek ezek a „portrék”, amelyeket lejegyzőjük, írása céljának megfelelően sokszor nem is irodalmi igényel készített el.

Nádasdy Ferenc *szerelmes Orsikája* ugyanolyan gondos felesége lehetett férjének, mint amilyen majd háromszáz év múlva volt Pyber Ferencné Ujlaky Erzsébet, akit Baróti Szabó Dávid verse mutatott be. S hogy milyen életet élt az az *Istenes jóságra, és szerencsés bódog életre oktató nemes asszony*, akiről/akiről Faludi Ferenc élvezetes, szabadon kezelt fordításában csipkelődött? Csak érintőlegesen szólhatok erről is, tudva, hogy imádságos könyvek szerzői ajánlásai, halotti orációk, végrendeletek kínálják bőséges tárházát a megsejthető asszonyi életeknek.

A gazdag irodalmi kínálatból jelen előadásomban XVIII. századi szerzők írásaiból válogatok (Faludi Ferenc, Baróti Szabó Dávid, Szentés Mór) nem feledkezve el visszautalni a levelezéséből megismerhető, XVI. századi nemesasszony feladatkörére sem.

JANKOVITS KATALIN

PPKE BTK, Művészettörténet Tanszék

ÁRPÁD-HÁZI JOLÁNTA/VIOLANT ARAGÓNIAI KIRÁLYNÉ UDVARA

Árpád-házi Jolánta/Violant II. András Gertrudis halála után, Courtenay Jolántával kötött házasságából született. 1235-ben ment feleségül I. Jaume (Hódító Jakab) aragón királyhoz. Az egykori források (Jaume önéletrajza: *Llibre dels fets*, Zurita: *Anales de la Corona de Aragon*, Vallbona de les Monges ciszterci női monostor évkönyvei) beszámolnak a királyi család és a királynéval Magyarországról érkezett kíséret szokásairól, életmódjáról.

A királyné fontos kapcsolatokat alakított ki a vallbonai ciszterci női monostorral, amely kulturális centrumként is működött, jelentős könyvtárral, kódexmásoló műhellyel rendelkezett. Az előkelő családok lányai itt nevelkedtek. A monostort a királyi család rendszeresen látogatta, pihenőhelyként szolgált számukra.

Jolánta már édesanyja révén is ismerte és kedvelte a trubadúr kultúrát és énekeket, ez új hazájában is folytatódott. A források több helyen is megemlítik, hogy nagyon jól sakkozott. Lányát, Violantet X. Alfonso, „el Sabio” / „a Bölcs” Kasztília királya veszi feleségül, akit korának legműveltebb uralkodójaként tartanak számon. Nála is fontos szórakozást jelent a sakkozás, könyvet is ír róla. A kódexek miniatúráin is feltűnik a sakkozó király és királyné ábrázolása.

Férje, I. Jaume – ha nem kellett éppen az arabok ellen harcolnia – kedvenc időtöltése a vadászat, a solymászat volt, ezt ábrázolja a Montpellier-ben található fatáblára festett kép.

J. ÚJVÁRY ZSUZSANNA

történész, PPKE BTK ny. egy. docens; KNRF tud. igazgató

HOGYAN KELLETT EGY TISZTESSÉGES POLGÁRASSZONYNAK VISELKEDNIE A KORA ÚJKORBAN?

Egy adott társadalom tagjainak viselkedési módját a közösségben kialakult világi szokások és az azokkal párhuzamosan élő és egymásra épülő vallási-erkölcsi törvények alakítják. A társadalmi együttélést szolgáló jogszokásokból szokásjog lesz, amelyek fölött természetesen az országos törvények állnak. Előadásunk főszereplőinek életviszonyait, a szabad királyi városi polgárok együttélését évszázadokon át a város főbírája és a szenátus, valamint a polgárok összességéből választott nagyobb tanács határozta meg. Az általuk hozott statútumok mindenki számára kötelezők voltak. Természetesen az országos törvények a város területén is hatályosak voltak, de a mindennapoknak az adott városnak a királytól kapott szabadságlevele szabott keretet; mely királyi város szabadságát kapta – személynöki vagy tárnoki jogú város volt-e, vagyis a székesfehérvári vagy a budai jog volt-e a mérvadó. Amikor a kassai főbíró a szenátorokkal egy bűnös fölött ítéletet hozott, azt gyakran a következőképpen írták be a protokollumba: „[hogyan ...] mind az Isten s országunk és városunk törvényének igaz tétele legyen.”

Természetesen arról keveset szólnak a statútumok, hogy hogyan kell magát viselnie egy szemérmes polgárasszonynak, de az 1674-ben Kassán megjelent *Cantus Catholici* énekeskönyvben a Mária Magdolnát dicsérő ének rendre felsorolja: hogyan viselkedik egy erkölcstelen asszony, mint amilyen Magdolna volt a Jézussal való

találkozás előtt. Magdolna „rossz hírű ifjaknak bokrétát kötött, kendőző vizeit drágán készítette [...], cifrázott hajait fodrotta, tekerte, [...] fris, ékes kertiben, mint egy páva sétált...”.

Előadásomban arra keresem a választ, hogy a kassai és más felföldi városi státútumokban mennyire van megszabva a női viselkedési módozat, és a törvénykerülő kihágásokra keresek példákat.

CANTUS – MANUS – LOCUS. PREMONTREI APÁCÁK ÉNEKESKÖNYVE

Középkori liturgikus kézirataink között van néhány olyan, amelyek tartalma és összeállítása szokatlan. Mivel mind a miséből, mind a zsolozsmából, mind pedig a körmenetekből közölhetnek gregorián dallamokat, így egyetlen ismert szerkönytípusba sem sorolhatók be. Ezért a másolók vagy a tulajdonos nevével, a rendeltetési vagy őrzési hellyel kiegészített kancionále, illetve kantuále (énekeskönyv), vagy kódex elnevezéssel hivatkoznak rájuk. A középkori Magyarországról négy ilyen kéziratot ismerünk: az Apponyi- és a Szegedi kódexet, illetve a Csíksomlyói és a Czesztochowai kancionálét-kantuálét.

A korábban a szombathelyi ferences kolostorban őrzött, elején csonka Szegedi kódex, amely jelenleg a Magyar Ferences Könyvtár és Levéltárban található, határozottan elválik társaitól. Míg a másik három kézirat a liturgikus funkció szempontjából vegyes, vagy egységes, de speciálisan válogatott énekeket az egyházi év sorrendjében közli, addig a Szegedi kódex összeállítása koncepció nélkülinek, átgondolatlanak tűnik. Az Apponyi-, a Csíksomlyói és a Czesztochowai énekeskönyvek jellemzően egyetlen másoló munkái, és nem, vagy alig tartalmazznak más kéztől származó kiegészítéseket. A Szegedi kódexen viszont tíz szkriptor dolgozott a XVI. század elejétől a XVIII. századig. Különlegessé teszik a kancionálét azok a vegyes (latin–magyar) vagy egynyelvű (magyar, német) feliratok is, amelyek a tételek liturgikus funkciójára, a kézirat rendeltetésére, eredetére, másolóira és sorsára utalnak. Az énekeskönyv bejegyzései és tartalma kétségtelenné teszik, hogy azt a szegedi, Szentlélekről elnevezett, premontrei apáca kolostorban kezdték el másolni 1516 előtt.

KOVÁCS ESZTER

Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ Országos
Széchényi Könyvtár kiemelt tagintézmény

NŐI PÉLDAKÉPEK A XVII. SZÁZADI MAGYARORSZÁGI BIBLIKUS CSEH NYELVŰ KÖLTÉSZETBEN (A NYOMTATOTT ANYAG VIZSGÁLATA ALAPJÁN)

Magyarországon a XVII. század első felében a biblikus cseh nyelvű irodalom virágzásnak indult. Ez elsősorban a fehérhegyi csata után ide menekülő cseh értelmiségnek köszönhető. Az irodalomszervezésben jelentős szerep jutott a nőknek, akik támogatóként (Újfalusy és Illésházy család nőtagjai) vagy nyomdászként, illetve kiadóként (Alžběta Dadanka) részt vállaltak az általuk értékesnek tartott művek kiadásában. Előadásomban a biblikus cseh nyelvű hazai irodalom egy kis szeletét, a verses emlékeket fogom vizsgálni abból a szempontból, hogy mit tudhatunk meg a versek alapján a korabeli nőideálról. Kik voltak a példaképek? Milyen erényekkel kellett rendelkezni az ideális leánynak, feleségnek, anyának, háziasszonynak? Fő forrásom a *Korunka, aneb vínek panenský... (Koronácska, avagy szűzi korszorú...)* című leánynevelő munka, de megvizsgálom az énekes-és imakönyvek nőideált bemutató verseit is.

A LÁNYNEVELÉS EGYIK XVIII. SZÁZADI SIKERKÖNYVE: JEANNE-MARIE LEPRINCE DE BEAUMONT MAGASIN D'ENFANTS – JÁNAK MAGYAR FORDÍTÁSA

Jeanne-Marie Leprince de Beaumont (1711–1780) *Magasin des enfans, ou dialogues entre une sage gouvernante et plusieurs de ses élèves...* (London, 1756) című, gyermekeknek szóló tankönyve, mesekönyve a megjelenését követő három-négy évtizedben az egyik legnépszerűbb olvasmány volt e műfajban. Ahogyan a szerző több munkájának, úgy a *Magasin*nek is számos idegen nyelvű kiadása készült, egy-egy nyelven akár több különböző fordítása is. Német változata, Johann Joachim Schwabe munkája már 1758-ban megjelent, s további kiadásokat is megért. Ezek egyike szolgált alapjául Derzsi János és Tordai Sámuel református lelkészek *Kisdedek tudománnyal teljes tárháza* című magyar fordításának (Kolozsvár, 1781). Beaumont célja az volt, hogy könyvét haszonnal forgathassák a fiatal, kb. 5-12 év közötti úrilányok, kisasszonyok, ezért számukra hasznos és érdekes információkat gyűjtött egybe. A fiktív alaptörténetben hét különböző életkorú és személyiségű, előképzetséggű kisasszony és egyikük nevelőnője, Jó asszony szerepel, akik 27 nap alatt összesen 29 különböző alkalommal beszélgetnek egymással. Beszélgetéseik során egyrészt a bibliai történeteket mesélik el egymásnak a teremtéstörténettől kezdve, másrészt földrajzi ismeretek kerülnek szóba. Jó asszony vagy egy-egy lány rendszeresen előad tündérmeséket, mitológiai története-

ket, anekdotákat is, s együtt levonják a tanulságokat. Az előadásban az eredeti francia munka tartalmi és retorikai-poétikai sajátosságai mellett bemutatom a magyar fordítás nyelvi jellegzetességeit, értékelem a fordítók teljesítményét, s kitérek a Beaumont magyarországi ismertségére vonatkozó adatokra.

EGY FŐÚRI ÖZVEGY LEHETŐSÉGEI
A XVII. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN.
HOMONNAI DRUGETH MÁRIA
ÉS UDVARA

Széchy (II.) György (1577–1625) felső-magyarországi főkapitány, királyi kamarásmester, Gömör vármegye főispánja 1609-ben kötött házasságot Homonnai Drugeth Máriával, Homonnai Drugeth György és Dóczy Fruzsina lányával.

Jelen előadás a főúr 1625-ben bekövetkezett halála utáni időszakot elemzi. Homonnai Drugeth Mária férje halálát követően még közel húsz éven át irányította a birtokokat megmaradva a Habsburgok hűségén, de következetes evangélikus hitűként. Mecenatúrájára, a peregrinusok támogatására, iskola- és templomépítésére számos forrásban találunk utalást. Házasságukat többször kísérte gyermekáldás, a felnőttek viszont csak lányutódaik – Mária, Borbála, Kata és Éva – érték meg. Közülük a legismertebb, az irodalomtörténeti szempontból is jelentős Széchy Mária, a későbbi nádor Wesselényi Ferenc felesége.

Előadásomban vizsgálom többek között, hogy a birtokigazgatást illetően milyen lehetőségei voltak az özvegy Homonnai Drugeth Máriának férje halálát követően. Miféle mecenatúrát folytatott a gömöri evangélikus esperesség támogatójaként? Végül milyen kapcsolatot alakított ki a Habsburg uralkodóval és az erdélyi fejedelemmel, és mindezt hogyan sikerült lányai házasságkötésein keresztül családjára javára kamatoztatni.

NŐKÉPEK BARANYI PÁL *IMAGO VITAE*
ET MORTIS CÍMŰ GYŰJTEMÉNYÉBEN

A XVII. századi halotti beszédek tartalmazó gyűjtemények közül számos szempontból kiemelkedik Baranyi Pál jezsuita *Imago vitae et mortis* című kétkötetes munkája, amelynek kötetei 1712-ben és 1719-ben jelentek meg. Részint azért válhatott ismertté, mert korának kiemelkedő egyházi-irodalmi alkotásait foglalja magába, részint azért, mert előszavában a szerző számos hitszónoki elvet rögzített. Tervezett előadásomban újabb szemponttal igyekszem gazdagítani a kapcsolódó elemzések sorát: a beszédekből kibontakozó XVII. századi nőkép nyomán igyekszem meghatározni a korabeli kívánatos női magatartásformák néhány sajátosságát.

A NŐISÉG TÁRSADALOMSZERVEZŐ ELVÉNEK TÖRTÉNELMI MINTÁZATAI

A női identitás, a nőiség sajátos, a férfiével semmilyen módon össze nem téveszthető többdimenziós funkcionalitásából következő női szerepkörök harmonikus integráltságának hiánya – a saját nőiességétől elidegenedett nő – korunk egyik legmarkánsabb társadalmi problematikája.

Amennyiben a nő megszűnik nőként és anyaként funkcionálni, megszűnik a női méltóság, aminek következtében lazulni kezd a családok társadalomépítő funkciója, mélyen kihatva ezzel a társadalmi értékrendre és belesodorva a társadalmat az énközpontú boldogságkoncepció abszurdításába. Fenntartható-e, egyáltalán létezhet-e önmagára irányuló boldogság?

A fenntarthatóság értelmezéséhez elengedhetetlen a mai egyensúlytalanságba vezető folyamat részletes feldolgozása. Ennek érdekében retardáló mozgással érdemes visszafelé haladni a történelemben, és megkeresni azokat a női mintákat, amelyek üzenetértékkel bírhatnak a mai nők számára helyzetük organikus rekonstrukciójához. Hangsúlyozottan kerülni kell a maszkulin hősmítosz mintáit, és ezzel szemben a legapróbb részletekig fel kell tárni a szépség, a harmónia, az együttműködési készség, a békére törekvés, a gondoskodás és a mélyből jövő életszeretet megnyilvánulásait.

A nők visszatalálása önmagukhoz nem csupán nőérdek, hanem a fenntartható társadalomszervezés alapkérdése, és ilyen módon közös érdekünk a férfakkal.

a PPKE Történelemtudományi Doktori Iskolájának abszolvált hallgatója; Országos Tudományos Diákköri Tanács, TDK-referens

VÉR JUDIT CSALÁDI ÉLETE

A kora újkori nőtörténet kutatása az utóbbi években kapott nagyobb lendületet Magyarországon, ugyanakkor tagadhatatlan, hogy ennek előzményei bőven fellelhetőek a korszakot korábban vizsgálók munkáiban. A XIX. század utolsó harmadától sorra születtek kisebb-nagyobb publikációk többek között Nyáry Krisztináról, Széchy Máriáról, Lobkowitz Poppel Éváról vagy épp Wesselényi Annáról. A következő évszázadban leginkább Lorántffy Zsuzsanna, Zrínyi Ilona és – természetesen – Báthory Erzsébet számíthatott nagyobb érdeklődésre. A magyar nagyasszonyok ténykedései mellett a korábban kevesebb figyelmet kapó hölgyek működése is felkeltette a mai kor történészeinek érdeklődését, akik Thököly Éva, LónyayAnna, Bethlen Druzsina vagy épp Bornemisza Kata biográfusaivá válva emelik be ezeket a nemesasszonyokat és az ő élettörténetüket a kurrens kutatások közé. Ahogyan az természetes, a kora újkori Erdélyben a mindenkori uralkodó felesége, az ő általa vallott elvek voltak az irányadók, így a fejedelemsasszony követendő példája határozta meg a nőnevelést is. Károlyi Zsuzsanna már tekinthető egy ilyen mintának, de igazán Lorántffy Zsuzsanna vált azzá az asszonnyá, aki hosszú évtizedeken át – halálát követően is – hatást gyakorolt egy-egy újonnan felnövő generáció számára. Ebbe a fősodorba illeszkedett Vér Judit is, aki – kortársaihoz hasonlóan – szinte mindenben – a gyermeknevelésben, a birtokok igazgatásában, a gazdálkodásban, a református hitben, de még a férjével folytatott levelezésében is – követte Patak fejedelemsasszonyának példáját. Előadásomban ezekre a pontokra hangsúlyt fektetve igyekszem bemutatni egy nem mindennapi homo novus nem mindennapi felesége élettörténetének fontosabb aspektusait.

Egy XVIII. SZÁZADI JOGKÖNYV MAGYAR
ÉS SZÉKELY NEMESASSZONYOKRA
VONATKOZÓ JOG- ÉS NŐTÖRTÉNETI ADATAI
(„ALIG LÉVÉN NEHEZEBB DOLOG AZ EMBERI
TÁRSASÁGNAK KORMÁNYOZÁSÁBAN, MINT
TÖRVÉNYT SZABNI AZ ASSZONYOKNAK...”)

A magyar művelődés- és társadalomtörténet, a jogtörténet, a jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz egyaránt fontos mérföldkönek tekinti Nagyajtai Cserei Farkas (1719–1782) *A' magyar és székely asszonyok' törvénye* címmel az 1700-as évek harmadik negyedében írott, de fia, ifj. Cserey Farkas által Kolozsvárott csak 1800-ban kiadott munkáját. A jogkönyv a hazai nőnevelés-történet számára is megkerülhetetlen egyrészt tárgya és szemlélete miatt, másrészt mint a nők helyzetét a korban meghatározó társadalmi, jogi tényezők gazdag forrásanyaga.

Európában a középkorban a nőkről alkotott közfelfogást alapjaiban a jogi státusz gyökerei határozták meg (a patriarchális római jog, az ősi germán hagyomány és a keresztény kánonjog). Az újkorban ez kevésbé változott: a humanizmus és a felvilágosodás sem jelentett komolyabb változást. Még a XVIII. században is rendkívül elmentmondásos volt a nők megítélése, a róluk kialakított kép. A keresztény, vallásos erkölcsfilozófia alternatíváját megfogalmazni kívánó felvilágosult gondolkodók is a férfiakra vonatkozóan értelmezték az emberi társadalom rációalapú fejlődését. (Az Emil mint

felvilágosult férfi neveléséről hosszan értekező Rousseau műve utolsó fejezetében csak mellékesen említi meg Zsófiát, nevelése egyetlen céljaként „a jó feleséggé válást” jelölve meg.) Csak a XVIII. század végén tűnnek majd fel a nők családon belüli és társadalmi kiszolgáltatottságának hangot adó kritikus vélemények.

Ezért is figyelemre méltó Cserei Farkas az 1700-as évek első felének magyarországi nőképét és annak jogi hátterét felrajzoló, továbbá a XVIII. századi keresztény vallás- és erkölcsfelfogást a felvilágosodás nőképevel együtt megjelenítő munkája. Jogkönyvében az 1700-as évek első felének nőképét a magyarországi és erdélyi nemes asszonyok, leányok, özvegyek, valamint a szabad királyi városok polgárasszonyai esetében a törvények és a szokásjog évszázadok során kialakult, az európaiktól részben eltérő, ún. „paritásos” jogállása határozta meg – amely a XVIII. század második felétől fokozatosan adta át a helyét a nők az általános európai közfelfogásban uralkodó „patriarchális” megítélésének. Cserei-nél ez a váltás éppen úgy tetten érhető, mint a nők társadalmi helyének, szerepének keresztény szellemű, immár egyértelműen katolikus fogalmi keretek közötti újrafogalmazása a felvilágosult abszolutizmus pragmatikus értelmezéseinek keresztül.

Az előadás szemléletes példák során keresztül vállalkozik Cserei Farkas a magyar rendi társadalom nőtagjainak jogait és kötelezettségeit, valamint az ezek érvényesítésének szabályait összefoglaló gyűjteményében kirajzolódó, éppen „változásban lévő” nőkép jellemzőinek vizsgálatára.

Hangsúlyozza annak művelődés- és társadalomtörténeti, jogtörténeti és jogi néprajzi jelentőségét, hogy Cserei Farkas az 1700-as évek harmadik negyedében egy a jogi (és társadalmi) közfigyelem fókuszába csak esetlegesen és prozodórikusan kerülő csoport (asszonyok, leányok) számára megírta a nőtörténet egyik legkorábbi nevelési és oktatási szándékú magyar nyelvű jogi ismeretterjesztő munkáját.

HOZZÁSZÓLÁSOK A LŐCSEI ÉS A LUDBREGI SZENT VÉR-KULTUSZ EMLÉKEIHEZ – A NŐI MECENATÚRA EMLÉKEI

Az előadásban a Magyar Királyság északi és dél területein – az egykori Szepes és Varasd vármegyékben – az Oltáriszentség kultuszának XIV–XVI. századi, majd XVIII. századi emlékeit tárgyalom. Krisztus Szent Testének és Szent Vérének tiszteletét, méltó őrzését a magyar királyok, királynék, főúri patrónusok jelentős adományokkal támogatták, így például Bátán, Garamszentbenedeken, Kassán és nem utolsósorban Lőcsén (Levoča, SK) és Ludbregben (HR). Az Eucharisztia kiemelt tiszteletének ikonográfiai nyomait a lőcsei Szent Jakab-plébániatemplom belső berendezési tárgyain és falfestményein követhetjük. A 1400-as évek elején megtörtént ludbregi eucharisztikus csoda „következménye” a Szent Vér relikvia, amelyet ma is a Batthyány-Strattmann Eleonóra grófnő által megrendelt, 1721-ben készült ereklyetartóban őriznek. Mátyás király és Beatrix királyné, továbbá Batthyány-Strattmann Eleonóra grófnő és fia, Batthyány Lajos Ernő gróf donációi jelentősen hozzájárultak az Oltáriszentség kultuszának terjedéséhez, illetve a zarándokhely újabb felvirágzásához. A megrendelők vallásgyakorlatára is kitérünk a két esettanulmányban.

ADALÉKOK EGY MŰVELT ARISZTOKRATA ÉLETTÖRTÉNETÉHEZ – GRÓF ZICHY MIKLÓSNÉ BERÉNYI ERZSÉBET PÁRTOLO TEVÉKENYSÉGE

Óbuda ékessége a sokat megélt Fogadalmi oltár, amelynek feliratai kétszeresen is őrzik özvegy Zichy Miklósné Berényi Erzsébet nevét. Férje, Zichy Miklós nem ismeretlen a környék történelmében. Hozzá köthető többek között a fénykorában pazar látványt nyújtó kastély a kerület főterén. Kevésbé ismert viszont az a tény, hogy házastársa nemcsak végakarátát beteljesítő, hűséges feleség volt, hanem korának egyik kiemelkedően művelt asszonya is.

Berényi Erzsébet grófnő magánélete gyászosan alakult: egyetlen gyermeke a pestis áldozata lett, férjét is elveszítve pedig csaknem negyven évig élt magányos özvegyként. Ezekben az évtizedekben az élet más területein viszont meglehetősen tevékenynek mondható: aktívan segítette birtokossága alatt álló és más közösségek fejlődését; nevéhez számos építészeti és szobrászati emlék köthető. Kedvelt időtöltése volt az olvasás, jelentős saját könyvtárral rendelkezett. Ismerője volt többek között a latin és ógörög nyelveknek.

Az előadás Berényi Erzsébet életének a művelődés- és művészet-történeti szempontból érdekes mozzanatainak ismertetésére fókuszál.

ÖRSI JULIANNA

a néprajz- és kulturális antropológia tudomány kandidátusa;
társadalomkutató, Túrkeve

SZOKÁSREND, ERKÖLCS A PARASZTI TÁRSADALOMBAN

A hagyományos paraszti társadalom egy évszázadok alatt kiépült, stabil szerkezetben működött. Vérségi, nemi, korcsoport, lokális, gazdasági és vallási szabályok szerint szerveződtek a közösségek. A közösségek működését törvények, jogszokások és a szokásjog szabályozta. Az egyes egyén elfogadta, magáévá tette a közösségi élet szabályait, azaz életét a paraszti élet rendje, a mindenki által elfogadott és betartott erkölcs szerint élte. A helyi közösség nemcsak megalkotta a szabályokat, de azt betartatta, sőt ellenőrizte, ha szükség volt rá, szankcionálta is.

Ebben szerepe volt nemcsak a közvéleménynek, de a helyi társadalom organizált intézményeinek (egyház, helyi tanács stb.) is. Előadásomban a keresztény házasságon alapuló hagyományos családképet, a családtagok egymáshoz való viszonyát mutatom be történelmi (XVIII–XIX. századi) példák alapján.

TAKÁCS LÁSZLÓ

PPKE BTK Klasszika-filológia Tanszék, HUN-REN BTK Moravcsik Gyula Intézet

NŐI SZERZETESÉK COLUMBANUS KÖRÉBEN

Szent Columbanus, aki 590 körül hagyta el Írországot, hogy a kontinensre jöjjön a pogányokat téríteni, jelentős hatást gyakorolt a korabeli frank és langobárd arisztokráciára. Bár maga is több jelentős monostort alapított, tevékenysége nyomán számos további férfi és női szerzetesközösség jött létre. Ezek a közösségek a Columbanus-féle regula szerint alakították életüket, és – a közös származás nyomán – egymással is kapcsolatban álltak. Az alapító és szellemi atya öröksége jelentőségének jegyében írta meg a 640-es években Bobbioi Jónás (Ionas) a szent életrajzát, amely a kora középkori hagiográfiai irodalom becses darabja. Ennek második könyve – meglepő módon – nem Columbanusszal, hanem az általa alapított monastorok további sorsával foglalkozik, ráadásul nem csupán a férfi, hanem a női közösségek további sorsáról is beszámol. Előadásomban e forrás segítségével kívánom bemutatni a kora középkori női szerzetesség néhány sajátos vonását.

„AHOL NINCS AZ SÖVÉNY, ELPUSZTUL
AZ ÖRÖKSÉG.” A XVIII. SZÁZADI
MAGYAR KLARISSZÁK LELKISÉGE

A XIII. századtól a XVIII. század végéig egyetlen olyan folyamatosan működő magyar női szerzetesi közösség volt, amely identitását megőrizte, hagyományait megtartotta, miközben folyamatosan alakult is. A nagyszombati és pozsonyi klarisszák átmentették középkori lelkiségük értékeit, a XVII. században elfogadták a rendi reformot, s újabb alapítások forrásaivá váltak. Míg a háborús időszakokban maguk is menekülni kényszerültek, menedéket nyújtottak más, szomorúbb sorsú női rendeknek és ezek hagyományait is befogadták, mint pl. a Nyulak szigetéről érkezett domonkosokét vagy a premontrei nővérekét. A XVIII. század első felére öt klarissza kolostor működött Magyarországon, és ezek eleven lelkisége, kisugárzása több forráson keresztül is megközelíthető. Mivel zárkózott, csendes imádságos életet éltek, nem meglepő, hogy az egyik saját templomaik szakrális ikonográfiája. A másik a körükben keletkezett lelki irodalom. Mindkettő nehezen megközelíthető, ám az utóbbi időben egyre több ezzel foglalkozó kutatás, szövegkiadás látott napvilágot.

TÖMÖRDI VIKTOR OFM

a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola
egyháztörténelem tanára

ÁRPÁD-HÁZI KIRÁLYLÁNY, SZENT
PIROSKA/EIRÉNÉ, EURÓPA ELSŐ
„MODERN KÓRHÁZKOMPLEXÉNEK”
MEGÁLMOZÓJA ÉS MEGTEREMTŐJE

Szent László király lánya, aki Magyarországon született és nőtt fel, a korabeli Európa antik örökségének meghatározó államában volt császárné, a Bizánci Császárságban. A XII. század első felének meghatározó női alakja magyar nevén Piroska/Priska, görög nevén Eiréné. A Magyar Királyság diplomáciai kapcsolatainak a csúcsa az a házasságkötés, amely Piroska és a bizánci császár Komnénosz János között kötött. A Bizánci Császárság a XI. században nemcsak a Balkánt (Bulgáriát) hódította meg, hanem Magyarország felé is indított hadjáratot. A Magyar Királyság mindkét támadóját, a Német-római Császárságot és a Bizánci Császárságot is visszaverte az 1070-es években. Mivel az investitúraharcok során a nyugati császári hatalom a kiközösítések miatt nem volt egyenlő partnere a Magyar Királyságnak, ezért keresett diplomáciai-házassági kapcsolatot a Bizánci Császársággal. Szent László egyetlen örököse Piroska, ezért számára a legmegfelelőbb férjjelölt a bizánci császár örököse volt, Komnénosz János. A házasságkötés 1104-ben megtörtént, de a császári címekbe való beiktatás csak 1119-ben volt, Piroska neve Eiréné Dikaina lett. Az ifjú császári pár arcképe fenn is maradt a Hagia Sophia-bazilikában.

Eiréné/Piroska császárné hatalmas alkotásba kezdett. Megálmodta azt a betegsegítő központot, amely a női karizma egyik

meghatározó és maradandó objektuma lett. Ez a Pantokratór egészségügyi központ, amely a mi korunk számára is példaértékű. Férje beleegyezésével Konstantinápolyban/Bizáncban 25 hektáron megépül ez a kórházkomplex, különböző egészségügyi épületekből álló „megakórház”. Magyar források nem maradtak fenn róla, de görög nyelvű források alapján megismerhetjük Piroska/Eiréné terveit. Az átadás évét is ismerjük: 1135.

A Pantokratór kórház korunkban is példaértékű. Világviszonylatban egyedüli a saját korában. A betegfelvételtől kezdve megismerjük a kórház szabályzatát, amelynek egyik legfontosabb eleme a higiénia betartása. Minden beteg kapott betegruhát, fürdési lehetőséget, külön ágyat. A férfi betegnek férfi orvosokat, a nőbetegeknek női orvosokat. Éjjel-nappali szolgálat volt. A kórház területén monostorokat alapított a betegek szentségi ellátása miatt is, de a nappali felolvasást is biztosította a kórtermekben a szentek életéről és a Szentírásból.

A kora középkorban egy magyar királylány megteremtette az egészségügy kivitelezhető formáját állami támogatással, ami egyedüli a világban. A császár biztosította anyagilag is az ápolók munkabérét és a betegek szakszerű ellátását.

TÜSKÉS ANNA

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Irodalomtudományi Intézet, tudományos munkatárs; Pécsi
Tudományegyetem Művészeti Kar Művészettörténet Tanszék,
habil. egy. adjunktus

ÉPÍTETŐ ASSZONYOK A XV–XVIII. SZÁZADI MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN

A nemesasszonyok főleg férjük halála után végeztek építetű tevékenységet. Nemcsak saját otthonukat és családi ingatlanokat építették, hanem a birtokaikon élők oktatását és védelmét is ösztönözték. A fennmaradt épületek (kastélyok, loggiák, templomok) mellett gazdag levelezés tanúskodik építetű tevékenységükről. Szilágyi Erzsébet (1410–1484), Lórántffy Zsuzsanna (1600–1660) és Báthori Zsófia (1629–1680) nemcsak kortársaik, hanem a korabeli férfi építetűk közül is kiemelkednek. Az épületek és a dokumentumok igazolják tudásukat mind az építész, a szakképzett munkaerű és a minőségi anyagok kiválasztásában.

UJJ ZOLTÁN
ELTE BTK, PhD-hallgató

AZ „ELSŐ SPANYOL FELESÉG” BÉCSBEN. SPANYOLORSZÁGI MÁRIA KIRÁLYNÉ (1528–1603) ÉS UDVARA

Miksa magyar király (II. Miksa császár) felesége, Mária infánsnő, később Spanyolországi Mária királyné 1552-ben érkezett a Habsburgok Duna menti monarchiájába az Ibériai-félszigetről. Az ifjú pár Bécsben rendezkedett be, ahol a királyné saját udvartartást kapott. Annak ellenére, hogy a királyné beilleszkedése nyelvi kompetenciák hiányában és egyéb körülmények okán nehézkesen indult, udvara idővel nagy jelentőségre tett szert mint a bécsi spanyol kör egyik fontos fóruma. Bár Mária trónörökös-feleségként limitált mozgástérrel rendelkezett, mégis jelentős szerepet töltött be mint a spanyol király alattvalóinak protektora és számos vallásos testület, alapítvány, illetve kezdeményezés patrónusa. Később, már több uralkodói gyermek édesanyjaként, valamint császárnéként, megnövekedett befolyással és intenzív európai kapcsolati hálóval rendelkezett. Előadásomban Mária királyné több életrészt elemelve mutatom be személye és udvara állapotát, megítélését, tevékenységi köreit. Referátumom spanyolországi levéltári és könyvtári kutatásaimon alapszik.